

"EMEK PROGRAMI" ÜZERİNE

ERHAN BİLGİN

İktisatçı

Petrol-İş Araştırma Uzmanı

21 Şubat 2001'de Türkiye kapitalizminin, en şiddetli krizlerinden birinin yaşanması IMF gözetiminde uygulanmakta olan sermaye programının, sorgulanmasını hızlandırmış, sistemin meşruiyetine ilişkin kuşklar güçlenmişti. Sistemin sorgulanmasına ilişkin zeminin genişlemesi, aynı zamanda işçi hareketinin inisiyatifini güçlendirecek imkanların da artmasına neden olmuştu.

Bu koşullarda işçilerin kitlesel düzeyde örgütlü olduğu yegane güç olan sendikaları bir araya getirmek suretiyle, oluşmuş olan Emek Platformu, kamuoyunda öne çıkmıştı.

Kuşkusuz Platform dolaysız olarak tabandan yükselen mücadelenin ihtiyaçları çerçevesinde oluşturulmamıştı. Ama krizin derinleştiği koşullarında toplumsal muhalefetin bölünmüş olması, Platformun daha işlevsel olmasına yönelik beklentileri artırıyordu.

Bu beklentilerden biri de Şubat 2001 krizinin yol açtığı belirsizlik ortamında "emeğin taleplerinin" platform tarafından daha gür bir sesle ortaya konulmasıydı. Emek programı bu beklenti sonucu şekillendi, platformun en rafine faaliyetlerinden birisini oluşturdu.

Ancak, adı "emek" olan bir program sınıfın temel sorunları, ihtiyaçları üzerinden şekillenmemiş ve temel taleplerine pek yer vermemiştir. Programın bu karakteri sınıfın öncülerinin "kendisi için yazılmış bir programa" sahip çıkmamasının yani, programın önerilerini, genel talep, slogan, fikriyat olarak ifade etmemelerinin en önemli nedenidir.

Emek programı, işçi hareketinin yükselmesi, için bir işlev görebilir miydi? Bu soruya verilecek cevaplarda, sınıfın tarihsel hafızasına gönderme yapılırsa, bile muhakkak spekülasyon payı vardır.

Şu söylenebilir ki, programın hazırlık sürecinin yaslandığı temel zemini oluşturan Emek Platformunun bizatihi kendisi, Türkiye modern işçi hareketinde "bölünmüşlük eğiliminin" aşılması için çok önemli bir imkan oluşturmuştur. İşçi sınıfı bu platformun hayata geçmesiyle biraya gelinebileceğini, sermayenin ağır saldırıları karşısında karşı birada bulunmanın bir ihtiyaç olduğunu görmüştür. Sempozyumun ve programın kotarılmasının en önemli yanı da bu bir araya gelişle ilgilidir; "bir araya gelinerek ortak bir program hazırlamak pekala mümkündür", fikriyatı sınıfın öncüleri tarafından görülebilmıştır.

Programın, sosyal gerçekliğe gözlerini kapayan, sınıf ihtiyaçlarını dikkate almayan eklektik, kalkınmacı, karakterinin farklı eğilimlere sahip konfederasyonların görüş ayrılıklarından değil, metni teknik düzeyde hazırlayanların eğilimlerinden kaynaklandığı söylenebilir.¹

14 Nisan'da, eski ama yeni gibi sunulan bir programın, (*Resmi adı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olan sermaye programı*) ciddi bir tepki almadan, uygulamaya konulmasıyla, Emek Programının da uygulama imkanı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu program şimdi zannediyorum ki işçi sınıfının hafızasında, kendisi adına kendi ihtiyaçları dışında hazırlanan bir program olarak yer etmiştir.

Emek programını, onu örgütleyen Emek Platformu faaliyetleri bağlamında irdeleyen bu makalenin esas amacı da sınıfın hafızasına katkı yapmaktan başka bir şey değildir.

---

¹ Sınıf üzerinde uzun süredir, şu veya bu şekilde hakim olan kalkınmacı, reformcu, üçüncü dünyacı fikriyat kuşkusuz, Emek Platformu dışındaki süreçlerde de karşılık bulmaktadır.

Emek Platformunu Harekete Geçiren Koşullar

Emek platformunun, işçi sınıfının sendikalarda örgütlü kesiminin, bir *üst oluşumu* olarak şekillenmesi 1998 yılı sonunda derinleşen krizle, sermayenin yapısal dönüşüm içeren bir programı dayatmasıyla, toplumsal muhalefetin bölünmüş olmasıyla, ve nihayet sendikaların zayıflamakta oluşuyla doğrudan ilgilidir.

1998'in sonundan itibaren derinleşmekte olan ekonomik kriz karşısında, büyük sermaye kesimi, yapısal bir program önermekteydi. Bu program genel olarak çalışma koşullarını ağırlaştıran, esnek üretimi yaygınlaştıran, özelleştirmeleri hızlandıran, sosyal sübvansiyonları sınırlayan, sermaye ve mal dolaşımının kolaylaştıran tedbirleri içermekteydi. Programı yapısal kılan en önemli unsurlardan birisi, tedbirlerin yasal güvence altına alınması girişimiydi.

Siyasal bir çok konuda (Kürt sorunu, vd) bölünmüş olan, parlamenter düzeyde tam bir temsil krizi yaşayan, taleplerini istikrarsız koalisyon Hükümetleriyle uygulatamayan sermaye kesimi, işçi sınıfına saldırı konusunda tam bir mutabakat içindeydi.

Büyük sermaye kesiminin krizden çıkış için önerdiği "yapısal program", aynı zamanda diğer sermaye grupları, devlet ve siyasal yapılar üzerindeki hegemonyanın yeniden, daha güçlü olarak tesis edilmesini de amaçlamaktaydı.

Sermayenin saldırı girişimleri karşısında karşısında, İşçi hareketi bölünmüşlüğüne aşarak, birleşik bir mücadeleyi örgütleyecek bir şekillenme içinde değildi. Sınıfın kitlesel tepkisi, sendikal mücadele ile sınırlı kalıyordu.

Kriz, siyasal temsil ilişkilerinde de çatlama yol açmış, 1996 yılından itibaren, istikrarlı bir Hükümet kurulamamıştı. 28 Şubat 1997 müdahalesi ile Refahyol Hükümetinin devrilmesinin ardından, Nisan 1999 seçimlerine kadar siyasal istikrarsızlık doruk noktasına ulaştı. Milliyetçi bir atmosferin hakim olduğu, işçi sınıfı mücadelesinin geriye çekildiği koşullarda yapılan seçimlerden sonra, nispeten istikrar arzeden bir hükümet kuruldu. Hükümet büyük sermayenin taleplerini gündeme almakta gecikmedi. Hükümet sendikaların taleplerine ise kulaklarını kapatmıştı.

Anavatan partisi, Demokratik Sol Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi'nden oluşan koalisyon Hükümetinin oluşumunda, 28 Şubat sürecinin baskıcı ortamının devam etmesinin tayin edici olduğunu söylemek abartılı bir değerlendirme olmayacaktır. 28 Şubatla hızlanan siyasal sistemi vesayet altına alan müdahale, doğrudan işçi sınıfını hedef almış görünmüyordu; sermaye programlarını, bir iktisat politikası olarak destekleyerek, işçi sınıfı ve ezilenlerin ihtiyaçlarını dikkate alan, bir yönelime sahip olmadığı da ortaya koymuş oluyordu.

Ağustos 1999'da (Marmara Depreminin tozu dumanı arasında) Sosyal güvenlik yasası ile, krizin faturasını emekçilere ödebileceği mesajı verilirken, uluslararası sermayenin güvenini kazanmak için büyük önem taşıyan, tahkim yasasının ilk adımı atılmıştı. (Anayasa'da tahkim yasasına imkan veren değişiklikler yapılmıştı)

1999 sonunda İMF ile anlaşmaya varılması, Sermaye Programının hayata geçirilmesinde çok önemli bir adımı oluşturdu. IMF ile imzalanan 18. stand by² olan ünlene anlaşma, sermaye taleplerini içeriyor, belirli bir takvim içerisinde, bir dizi yasanın çıkarılmasını şart koşuyordu. Diğer yandan bu anlaşma 1994 yılından bu yana IMF ile varılan ilk mutakabat özelliğini de taşıyordu.

IMF için öncelikli olan, dış borçların (ana para ve faizlerinin) geri ödenmesi imkanlarını genişletmek, yani dış borç istikrarını sağlamaktı. Ama borç geri ödemelerinin istikrarının sağlanmasına yönelik tedbirler, emek süreci ile, doğrudan ilgiliydi; bu ise sermaye programının hayata geçirilmesi anlamına da geliyordu.

Anlaşmanın piyasalarda yarattığı iyimser havaya karşın, krizin çöküşe doğru gittiği, programın "krizin istikrarını" sağlayamayacağı görülmekteydi. 23 Aralık 1999'da 5 bankaya el koyup birinin kapatılması, krizin derinleşmekte olduğunun yüzeye yansıyan ilk işaretlerinden biriydi.

İşçi hareketi ise 1999 boyunca sosyal güvende emeklilik koşullarını ağırlaştırılan yasa hazırlığını Temmuz-Ağustosta protesto eylemleri dışında, kitlesel eylemler yapmamıştı. Yasanın geri çekilmesi ile birlikte hareket de geri çekilmişti.

2000 yılına, sermaye programının neredeyse tavizsiz olarak uygulandığı, işte bu koşullarda girildi. 2000 yılı çalışma koşullarının 1999'a göre daha çok ağırlaştığı, işsizliğin devam ettiği, çalışanların ücretlerinin gerilediği bir yıl oldu.³ İMF nezaretinde uygulanan sermaye programının ezilenler üzerindeki olumsuz etkisi artarken, toplumda büyük bir öfke birikmekte; "sosyal patlama" diye ifade edilen, emekçilerin kitlesel eyleminden duyulan ürküntü daha sık telaffuz edilmekteydi. Kitlesel tepkilerin açığa çıkmamasının en büyük nedeni, toplumsal muhalefetin bölünmüş durumda olması, işçi hareketi ve sendikaların da bu bölünmenin en önemli bileşenlerinden birisi olmasıydı.

Beklentilerin Artması

Sınıfın siyasi alandaki örgütlenmesinin yetersizliği, işçi sınıfı aydınlarının dağınlığı, parlamentoya duyulan güvensizlik, siyasal muhalefetin bölünmüşlüğü, ve nihayet öncü işçilerden gelen tepkiler, sendikaları izlenen politikalara karşı tutum almaya zorlamaktaydı. Bu durum 2000 yılı boyunca Emek Platformu toplantılarının daha sık yapılması ve eylem kararlarının hayata geçirilmesi yönünde tayin edici oldu.⁴

Kasım 2001 mali krizinin ardından, Emek Platformuna yönelik beklentiler artmıştı. Bu durum Emek Platformu'nun 9 Ocak 2001 tarihli sonuç bildirisine şu şekilde yansdı:

"Halkımızın sabır taşı çatlamıştır. ... IMF'ye ve sermayeye teslim olanlar, karşılarında ülkemizin ve halkımızın çıkarlarının savunucusu Emek Platformunu bulacaktır. ... 1 Aralık eylemlerinden gerekli dersi çıkartamayanlar, ... sorumlu davranışımızdan gerekli mesajı almayanlar bunun siyasi sonuçlarına katlanacaktır"

---

²1998 yılında IMF ile varılan "yakın izleme anlaşması"nın, bir stand by anlaşması haline getirilmesi için çaba harcanmaktaydı. Nihayet, sermaye kesimi tarafından sevinçle karşılanan stand by anlaşması Aralık 99'da imzalandı.

³ Örneğin asgari ücret 2000 yılı sonunda reel olarak %13 oranında azalmıştı.

⁴ Temmuz 1999'da Türk-İş öncülüğünde kurulan Emek Platformunun en önemli eylemlerinden ikisi 2000'de gerçekleştirildi. İlk eylem, Nisan ayında büyük şehirlerde yapılan kitlesel bölge toplantılarıydı. İkinci eylem 1 Aralıkta başta Ankara ve İstanbul olmak üzere ülke çapında yapılan mitinglerdir. 1 Aralık eyleminde bazı sektörlerde üretim durdurulmuştur.

21 Şubat 2001'de krizin, şiddetli bir çöküşe dönüşmesi karşısında sistemin meşruiyetine ilişkin kuşklar artarken, toplumsal muhalefetin dağınlığı sürmekteydi. Toplumsal muhalefete önderlik yapabilecek oluşmlar, tepkileri örgütleyip, kitleleri hareket geçirecek durumda değildiler.

21 Şubat kriziyle birlikte, ülkenin kısa sürede selamete çıkacağını öngören sermaye programının iflası, sistemin sorgulanması için geniş imkanlar sunmaktaydı. Hükümetin hatta Meclis'in, meşruiyeti tartışılır haldeydi. İflasın, sistemin meşruiyetine ilişkin şüpheleri artırdığını söylemek de pekala mümkündür.

Diğer yandan 28 Şubat sürecinin "irtica tehlikesi" varsayımıyla sürüyor olması, kriz koşullarında "siyaset dışı güçlerin" vesayetini, "sosyal patlama" ihtimali nedeniyle artırmasına vesile olmuş, demokratik alanın sınırlanmasına yönelik baskıları artırmıştı.⁵

Toplumda sessiz, örgütsüz bir öfkenin birikmekte olduğu söylenebilirdi. Ancak bölünmüş haldeki işçi sınıfı, reformcu veya devrimci siyasal önderlikten yoksundu. Öncü işçilerin işyeri veya sektör düzeyinde örgütlenerek, bölünmeyi aşmaya yönelik çabaları da söz konusu değildi. Sendikalarda öncü işçilerin yukarıya yansıyan talepleri de sınırlı düzeydeydi.

Sistemin meşruiyetine ilişkin şüphelerin artması, egemen sermayeyi telaşlandırmaktaydı. Başta TÜSİAD olmak üzere sermaye "temiz toplum" ifadesiyle özetlenebilecek çağrı yapmaları, düşünce özgürlüğünü savunmaları demokratikleşmeye vurgu yapmaları sistemin meşruiyetini onarmaya ilişkin anlamlı çabalardır.⁶

İşte kısaca özetlemeye çalıştığımız bu manzara içinde Emek Platformunun sorumluluğu artmıştı. Tabandan örgütlü, kitlesel baskılar gelmese de, krizi açacak, emekçilerin, ortak çıkarlarını bir şekilde ifade edecek bir politika izlenmesi yönünde talepler yoğunlaşıyordu. Emek Platformu bu haliyle, 1993 sonunda hayata geçirilen Demokrasi Platformunu⁷, kapsam, işlev, mahalli yaygınlık, meşruiyet bakımından aşmıştır.

Diğer yandan Emek Platformunun daha "işlevsel" hale gelmesi ile 28 Şubat sürecinde İslami hareketin yükselişine karşı, "sivil" ama kurumsal destek amacıyla oluşturulan, sendikalarla sermaye kuruluşlarını bir araya getiren "Beşli İnisiyatifin"⁸ etkisi bu dönemde azalmış, hatta inisiyatif fiilen sona ermiştir. Böylece en büyük işçi örgütü Türk-İş yüzünü, kendi örgütlerine dönmüştür.

Emek Platformu daha fazla öne çıkartılıyor, *sosyal patlamadan duyulan ürküntü*, platformun inisiyatif alanını genişletiyordu. Platform bileşenleri koşullarının ağırlığının farkındaydı ve sosyal baskıları hissetmekteydi. Kriz sonrası 28 Şubat 2001'de Ankara'da toplanan Platform sistemin meşruiyet sorunu üzerinde pek durmamış, Hükümetin emekçilerin sesine kulak vermesi gerektiğine yönelik bir çağrı yapmıştı. Çağrıda şöyle deniliyordu:

"Emek platformu hükümeti toplumsal gerginliği daha da tırmandıracak baskıcı ve keyfi uygulamalardan kaçınmaya çağırmaktadır. ... Başkanlar kurulumuz, ülkemizin ve halkımızın karşı karşıya bulunduğu sorunları açacak potansiyelin ülkemizde mevcut olduğuna dikkat çekerek,

---

⁵ TÜSİAD'ın "demokrasiye" vurgu yapması ile, devlet aygıtı üzerinde çok etkili olan bürokratik güçlerin, demokrasiyi sınırlamaya yönelik (tabi ki sermayenin genel selameti adına) çabaları, yükselme potansiyeli taşıyan toplumsal muhalefeti kontrol altına alma hedefinde, birleşmekteydi.

⁶ TÜSİAD 2001 Nisan başında, "*Türkiye'de Demokrasinin Standartlarının Yükseltilmesi, Tartışma ve Son gelişmeler*" isimli raporunu, krizin yol açtığı belirsizlik ortamında, kamuoyuna sundu. Tüsiad'ın "demokratikleşmeye" yönelik, bu tür çabaları, aynı zamanda AB yolunu siyasi olarak açacak olan "AB muktesabatına" uyum çalışmalarına zemin oluşturma olarak da değerlendirilmelidir. Diğer yandan AB'nin desteğinin alınması, krizin aşılması için uluslararası sermayenin desteğinin sağlanması anlamına da geleceği için önemlidir.

⁷ Demokrasi Platformunun ilk adımı 1993 Ekiminde, Türk-İş, Hak-İş, Disk, Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu (Bugünkü KESK'in ilk oluşumu) ile Meslek örgütlerinin katılımı sonucu İstanbul'da yapılan toplantı ile atıldı. 10 Kasım 1993'te, sözkonusu örgütler tarafından Demokrasi Platformunun oluşturulduğu kamuoyuna açıklanmıştır.

⁸ Başlangıçta Türk-İş, TESK, DİSK'in Mart 1997'de Refahyol hükümetini eleştirmesiyle başlayan birlikte hareket etme eğilimi, Mayıs 1997'de sermaye örgütleri TİSK ile TOBB'un katılımı ile, 5'li inisiyatif adı altında bir girişime dönüşmüştür. Girişimin en önemli eylem kararı, 6 Haziran 1997'de beş kuruluşun var olduğu işyerlerinde 1 saat süreyle bildiri okunması kararıdır. Eylemin başarısına ilişkin somut veri elde edilememiştir.

siyasi partilerimizin, hükümetin ve TBMM'nin tüm halkımızın taleplerini dile getiren Emek Platformunun çağrısına kulak vermesini istemektedir”

Krizin çöküşe dönüştüğü 21 Şubat'tan bir hafta sonra yapılan Emek Platformu başkanlar kurulu toplantısında, bir sempozyumun ilk işareti verilmişti. Açıklamada Platformun “ bir dizi etkinlik ve eylem gerçekleştireceği” belirtiliyordu.

13 Mart 2001'de yapılan toplantıda alternatif bir program hazırlama zorunluluğunun açığa çıktı. Toplantıda sorunların aşılması için bir dizi öneriye yer verildi. Önerilerin, emek programının “çekirdeğini” oluşturduğu söylenebilir. Şu farkla ki, öneriler, Sempozyum sonrası açıklanan “Emek Programı” ile kısmen paralellik arz etmekte, ama -refleksif de olsa- sınıfsal taleplere daha güçlü bir vurgu yapılmaktaydı.

13 Mart Toplantısı'nda Emek Programının altyapısını oluşturacak olan “emek sempozyumunun” düzenlenmesi kararının da içinde olduğu, dokuz maddelik bir eylem programı benimsendi:

“Emek Platformu Başkanlar Kurulu bildirimlerinde bir çok defa ana ilkeleri belirtilmiş olan, Türkiye gerçeklerine uygun, halkımızın sorunlarına çözüm üretebilecek, yatırım, üretim ve istihdamı artırmayı ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan alternatif programın ayrıntılarının geliştirilmesi ve kamuoyuna daha yaygın biçimde tanıtılması ve duyurulması amacıyla örgütlerimizin ve bilim insanlarımızın katılacağı, Emek Politikaları Sempozyumu ... toplanacaktır.”

Alınan karar uyarınca, Ankara'da 24-25 Mart 2001'de iki gün devam eden, Emek Politikaları Sempozyumu düzenlendi. Sempozyuma, sendikacılar,öncü işçiler, temsilciler, uzmanlar ve akademisyenler katıldı. Sempozyumun ana temasının krizin nedenlerini ortaya koymak, “emeğin çözüm önerilerini” sunmak olduğu söylenebilir.

Ne var ki sempozyum boyunca, sunulan bildirimlerin pek azında, işçi sınıfının ihtiyaçlarına, örgütlenmesine, geleceği kazanmasına; veya kapitalist sistemin kriz üreten doğasına ilişkin temalar yer verildi. Sempozyum bildirimlerine hakim olan tema,⁹ uluslararası sermayenin Türkiye'ye dayatmaları, ülke içinde izlenen yanlış iktisadi politikalar, kalkınmaya yönelik politikalar, devletin düzenleyici rolüne verilen önem, biçiminde özetlenebilir. İşte bu ana tema, “emek programı” olarak ünlenen, metine de hakim olmuştur.

Emek Platformu Programı

---

⁹ Henüz sempozyum bildirimleri kitaplaşmış değil. Sempozyuma ilişkin değerlendirme, kişisel sempozyum notlarından hareketle yapılmıştır.

Programın ana teması böyle olunca, işçi hareketinin "emek kavramına"¹⁰ yüklediği veya bu kavramın çağrıştırdığı anlamın (en başta sermaye sınıfı karşıtı bir anlam) ötesinde, sınıfın ihtiyaçları, talepleri, var oluş koşullarını ifade etmeyen, bir metin ortaya çıkmış oldu. Programa bakanlar, boş yere sınıfın ihtiyaçlarını, öz çıkarlarını, taleplerini, 73 madde içinde satır satır aramak zorunda kaldılar.

Bu değerlendirmeye Emek Platformu bileşenleri içinde esnaf (Tüm Bağ-Kur Emeklileri Derneği), serbest meslek sahipleri (meslek odaları), çiftçilerin (Ziraat Odaları) bulunmasından dolayı, işçi sınıfının ihtiyaçları, temelinde bir programın söz konusu olamayacağı itirazı yapılabilir. Oysa böylesi program bu kesimlere rağmen ortaya konulabilir, hatta söz konusu kesimlerin çıkarları, işçi sınıfının çıkarlarına tabi kılınabilirdi. Böylesi bir tutum emek platformunun ilkelerine de aykırı olmazdı.

Program daha giriş bölümünde "uluslararası finans kuruluşlarını, ülkeyi yönetemeyen hükümetleri" krizin sorumlusu ilan ederek, kapitalist sistemin yapısına değil, sonuçlarına karşı tutum almış olmaktadır. Programın pek çok yerinde, sonuçları telafi etmeye ilişkin öneriler vardır. Bu haliyle programın "reformcu" olduğunu iddia eden görüşler olabilir.

Programın "reformculuğunun" işçilerin, işsizlerin, kent yoksullarının, velhasıl tüm ezilenlerin dolaysız çıkarlarıyla, işçi sınıfının diğer sınıflardan bağımsızlığını temelinde, şekillenmediği, açıktır. Bu durum sunuş, özet, ilkeler dışında 73 maddeden oluşan program içinde, işçi sınıfının çıkarlarına ifade eden kavramlara son derece sınırlı yer verilmesine yol açmıştır.

Nitekim adı "emek" olan bir programda, çalışma koşulları, çalışma süreleri, amir baskısı, bölünmüşlüğü aşılması, esnek üretim, taşeronlaştırma, geçici işçilik vb gibi, sınıfın en önemli taleplerine zemin oluşturacak kavramlara yer verilmemiştir. Toplumsal denetim, iş güvencesi, toplu sözleşme, grev, sosyal güvenlik kavramlarına ise son derece sınırlı olarak, büyük oranda bir kez değinilmiştir. Sınıfın öz çıkarlarını ifade eden olgular, faiz, döviz kuru, kalkınma, devletin rolü, ulusal sanayi, planlama, ihracat vb kavramları altında adeta ezilmiştir.

Ama Programın "reformculuğu" kapitalist sermaye birikiminin tıkanıklıklarını, devlet veya hükümet düzeyindeki etkin müdahalelerle çözülebileceğine duyulan kuvvetli inançla sınırlanmıştır.

Programın sunuş bölümünde "Halkın refah düzeyini yükseltmeyi, gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermeyi ve rant yerine, üretimi artırmayı amaçlayamayan hiçbir politika çözüm üretemeyecektir" şeklinde başlayan değerlendirme hemen şu şekilde tamamlanmaktadır: *"Türkiye ekonomisinin sanayileşme ve yatırım artışlarına dayalı dengeli bir büyüme yapısına kavuşturulması ancak kapsamlı bir kamu kesimi, mali kesim, ödemeler dengesi reformu ile sağlanabilecektir"*(abc)

Veya, ilkeler bölümünde, bu durum "dengeli bir kalkınmayı sağlamak, gelir dağılımını iyileştirmek hedef olarak alınmalıdır" biçiminde ifade edilmektedir.

Ve şu pasaj: "Bu ülkenin içinde bulunduğu kiriz aşabileceği ve krizsiz bir kalkınma gerçekleştirecek potansiyeli vardır. Bu ülkenin insanları toplumsal yarar içeren; çalışanların, emeklilerin, işsizlerin (...) bu politikadan mağdur olan tüm toplumsal kesimlerin çıkarlarını koruyacak bir programı hayata geçirmek için çaba harcamaya hazırdırlar"

Sınıfın çıkarları temelinde şekillenmeyen program "kalkınmacı, teknik düzenlemeci, üçüncü dünyacı, ulusal" bir çerçeve içine sınıfın kısmi taleplerini sığdırmaya çalışmıştır.

Çünkü "Sisteme ilişkin yapısal süreçler, bu süreçler içindeki sınıfsal aktörler ve bunların stratejileri gündeme alınmadığı ölçüde tek alternatif olarak devletin sağladığı olanakları harekete geçirerek kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile halk denen homojen bütünlüğün örtük olarak genel iyiliğine ulaşılacağı düşünülmekte[dir]"¹¹ Bu haliyle program, eklektik, elitist, sosyal gerçekliği pek de dikkate almayan bir karaktere sahiptir.

Sınıfın ihtiyaçlarını önemseyenler, için programın didik didik edilmesi, belki de her satırdaki çelişkilerin açığa çıkartılması gerekebilir. Ama şimdilik programın en temel çelişkilerini ortaya koymanın programının karakterini ifade etmeye yeterli olacağı kanısındayız. İzleyen bölümlerde iki ana başlık altında bu yapılacaktır.

¹⁰ Emek kavramına, sermaye birikimi sürecindeki, anlamının dışında, pozitif değerler yüklenmesini hatta kutsanmasını (emek en yüce değerdir gibi) tartışmayacağız. Burada, sosyal bir gücü yani işçi sınıfının varlığını, ifade eden, onun çıkarları istikametini ifade eden bir kavram olarak varsayıldığını dikkate alıyoruz.

¹¹ Fuat Ercan, "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi", Praksis, Kış 2002 sayı 5, sa.35

Edilgen Bir İşçi Sınıfı Tasavvuru

Emek programında sorunların ortaya konulması ve öneriler geliştirilmesi, işçi sınıfının sosyal gücünü adeta dikkate almayan bir çerçevede yapılmıştır. Böylece işçi sınıfına krizin aşılmasında edilgen bir rol biçilmiş olmaktadır. Bu edilgen rol, Emek Platformunun program öncesi ve sonrasında aldığı eylem kararlarında açığa çıkan "refleksif sınıf tavrının", sonuç bildirilerinde ifade edilen görüşlerin gerisindedir.

Dolayısıyla program, birlik eğilimini güçlendirecek, sınıfın güvenini artıracak, güçlendirecek bir yönelime sahip değildir. Sınıfın dışındaki güçlerden, devletten, hükümetten medet ummayı telkin etmektedir. Giriş bölümünde şu pasaj yer almaktadır:

"Bu ülkenin içinde bulunduğu krizi aşabilecek ve krizsiz bir kalkınma gerçekleştirebilecek potansiyeli vardır. Bu ülkenin insanları, toplumsal yarar içeren, çalışanların, emeklilerin, işsizlerin, küçük çiftinin, esnafın ve sanatkarların ... çıkarlarını koruyacak bir programı hayata geçirmek için çaba harcamaya hazırdırlar. Unutmayalım ki gerçek bir ulusal program, bu hedefler doğrultusunda bu kesimlerle birlikte hazırlanan programdır"

Bu pasaj Resmi ideolojinin, "*Milli birlik ve beraberliğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmakta olduğu*" kalıp sözünü çağrıştırmaktadır. "Kesimler" arasında sermayenin adının açıkça geçmemesi ise bu sınıfın varlığına ilişkin bir kavram olan "kalkınma" ile telafi edilmiştir.

Devamla,

"Parlamento ve hükümetlerin yapması gereken şey, başarısızlığı kanıtlanmış ve toplumsal/siyasal desteği kalmamış İMF,Dünya Bankası politikalarından vazgeçmektir" temennisine yer verilmiştir.

Ama sınıfın edilgenliği varsayımının kabul edildiğin gösteren bu temenni, 14 Nisan 2001'de daha ağır bir saldırı programının uygulanmasına engelleyememiştir. Emek programının, sendikal ve sosyal haklar bölümünde dillendirilen şu ifade, 14 Nisan saldırı politikalarıyla, dikkate alınmayarak(!) yine bir temenni olarak kalmıştır:

"Köşe dönmeçiliği teşvik eden anlayışlardan vazgeçilmeli, ülkesinin halkının ve toplumun çıkarlarını ön planda tutan emeğe saygıyı temel alan bir anlayış yerleştirilmelidir"

Sınıfın bölünmüşlüğüne aşmak, birleşik bir mücadelenin zeminine katkı sunmak programın ilgi alanı dışındaki konulardır. Oysa kapitalist sermaye birikimi süreci, yoğunlaşan rekabetle birlikte sınıfın bölünmüşlüğüne artırmaktadır. Tam da emek sürecinde sınıfın inisiyatifini kırarak, çalışma koşullarını ağırlaştırmak (gerekli-emek zamanı azaltmak) için işçilerin bölünmesine yönelik büyük bir çaba harcanmıştır. İşçi-memur, kadrolu-taşeron işçilik, yerli-mülteci işçilik, ev işçiliği-fabrika işçiliği, yetişkin işçi-çocuk işçi vb biçiminde bölünme birleşik bir mücadelenin örgütlenmesinin işyeri-sektör-coğrafya düzeyindeki en önemli engellerinden birisidir. Programında sınıfın bölünmüşlüğüne aşılmasına yönelik yegane öneri yalnızca çocuk işçiliğe son vermeye ilgilidir.

Şu da var ki bir "emek" programının sınıfın bölünmüş halini, istikrarlı kılmayı tasvip etmesi düşünülemez. Ancak programda "Yabancıların ülkemizde kaçak olarak çalışmaları önlenmelidir"¹²

---

¹² Türk-İş Genel Başkan Danışmanı Yıldırım Koç'a göre (*Yıldırım Koç, "Kaçak İşçilikle Mücadele", Türk-İş Eğitim Yayınları no:57, Ankara, 2000 sa.16*) mülteci işçilerin ("yabancı kaçak işçilerin") sayısı 500

gibi bir öneriye yer verilerek, tam da bu yapılmıştır. Bu talep, evrensel bir hak olan çalışma hakkının sınırlandırılması anlamına da gelmektedir. Bugünlerde Batı Avrupa'da yükselen ırkçı veya faşist partilerin öncelikli taleplerinden birisi de "yabancıların çalışma hakkının" sınırlandırılması, ellerinden alınmasıyla ilgilidir. Programa katkı sunanların bireysel olarak evrensel bir hakka karşı tutum almayacakları söylenebilir. Ama programlar niyetlerle değil, somut verilerle şekillenir. Şu halde, yalnızca bu maddeye bakılarak bile, programın, sınıfın evrensel kazanımları ile çelişki içinde olduğu, ileri sürülebilir.

Ve ayrıca, çalışma hakkını kısıtlamaya ilişkin talep, programın kalkınma politikaları bölümünde, (Avrupa Birliği bağlamında ifade edilse de) "emeğin serbest dolaşımının" gerekliliğini zımnen talep eden öneriyle çelişmektedir.

Bu tür çelişkiler programın diğer bölümlerinde de vardır. Ve programa eklettik özellik kazandıran unsurlardan biridir. Ama çelişkinin asıl nedeni, toplumda egemen olan düşünce sisteminin program üzerinde etkili olmasıdır. İşçi sınıfının çıkarları temelinde yükselmeyen programların çoğunda, egemen sermayenin toplum üzerinde hegemonya kurmuş görüşleri çeşitli düzeyde etkili olur. İşçi sınıfının bağımsız çıkarlarını ifade etmeye özen göstermek, bu tür çelişkilerin olmaması için büyük önem taşır.

İşçi hareketinin hafızasında, bilhassa Avrupa'daki mülteci Türk işçilerin taleplerinden biri olması nedeniyle yer edinmiş olan, "emeğin serbest dolaşım hakkı", açıkça savunulurken, "Türk işçisinin" çıkarlarını zedelediği zehabıyla olsa gerek, Türk olmayan mülteci işçiliğinin yasaklanması önerilebilmiştir!

Diğer yandan, yabancı kaçak işçiler daha çok küçük işyerlerinde *kayıt dışı olarak* istihdam edilmektedir. Küçük işyerlerini, (yüzey görüntülerine bakarak analiz yapıp) büyük sermayenin hegemonyasına karşı "direnen işletmeler" olarak dikkate alıp, "milli" olarak niteleyenlerin, toplumsal ilişkileri yeniden tarif etmelerinde kendi içsel tutarlılıkları açısından da yarar vardır.

İşçi Sınıfına Rağmen "Kalkınma"

Programın diziliş hiyerarşisinde üçüncü kısmı oluşturan bölümün adı, "kalkınma politikalarıdır." Bu bölüm 23 maddelik öneri dizisi ile, toplam 73 maddeden oluşan program önerilerinin yaklaşık üçte birlik kısmını oluşturmaktadır. Bu niceliksel ağırlık, tesadüfi değildir. Kalkınma olgusu, programı hazırlayan (veya katkı sunan) uzmanların temel görüşlerine yön veren unsurlardan birisidir.

Bu bölümde programı kaleme alan uzmanların mesleki formasyonları, toplumsal yapıyı analiz ekseninde açığa çıkmış, bir anlamda "sosyal mücadele" veya sınıf mücadelesinden ne anlaşıldığı ortaya konulmuştur diyebiliriz.

Alternatif önerilere sahip olma iddiasındaki bir programın "kalkınmaya" ilişkin bir bölüm içermesi, aynı zamanda onun zımnen, işçi sınıfının ve ezilenlerin ihtiyaçlarını-taleplerini göz ardı etmesi anlamına gelmektedir. En başta şu söylenebilir ki, kalkınma kavramı, bir toplumsal üretim süreci içinde, elde edilen mal ve hizmetlerin nasıl üretildiğini, bir anlamda "toplumsal emeği örgütleme" biçiminin irdelenmesini veya eleştirilmesini telkin etmez.

Şöyle ki mevcut ekonomik sistem içinde, "ekonomik kalkınma", işçi sınıfının sömürsüyle dolaysız bağı olan, bir sermaye biriktirme sürecine işaret etmektedir. Bu süreç, işçi sınıfının üretim araçlarının kontrolünden yoksun kalmasına, işgücünün metalaşmasının hızlanmasına yol açar; yoksulluğun, işsizliğin, ağır çalışma koşullarının, ücretlerinin düşmesinin koşulları oluşur.

Dolayısıyla "ekonomik kalkınma" bağlamında işçi sınıfının ihtiyacı, sömürü koşullarının en azından "iyileştirilmesi" (emek sürecinde gerekli-emek miktarının artması) ile ilgili tedbirleri içermek

---

bin-1 milyon kişi arasındadır. Dolayısıyla mülteciler, tarım dışı işçilerin %5'i ile %10'u gibi küçümsenemeyecek bir orana sahiptir.

zorundadır. Bu "iyileşme" ise sermaye birikiminin temel kaynağı olan artı-değer üretme kapasitesinin daralması¹³ anlamına gelir. Sürekli birikime mahkum olan bir ekonomik ilişkiler sistemi için, bu iyileşme çok büyük önem taşır.

Şu halde soyut bir "ekonomik kalkınma kavramı" kullanıldığında, bunun sermaye birikim süreci ile bağlantısı sınıf ihtiyaçları çerçevesinde tanımlanmadığı takdirde, "sömürü koşullarının genişlemesini" önermek gibi ciddi bir tehlike doğmuş olacaktır. Çünkü sermaye birikimi süreci, toplumsal ilişkilerden (sınıflar arası ilişkiler) soyutlanmış, teknik, nötr bir süreç değildir.

Eğer başta işçiler olmak üzere ezilenler bu süreçte edilgin, sessiz, bölünmüş, örgütlenmekten uzak bir tutuma sahip olurlarsa, birikim süreci krizden muaf hale gelmez ama, istikrarı bozan unsurlardan biri sükunete kavuşmuş olur. Kuşkusuz bu durum yalnızca sermayedarların rüyalarında rastlayabilecekleri, ideal durumdur. Ama garip olan şudur ki, "kalkınmayı" teknik bir süreç olarak izah etmeye çalışmak bir bakıma, sınıfın sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarına sessizce uyum göstermesi anlamına da gelmektedir.

Şunu da söylemeli ki işçilerin ekonomik sistem içindeki konumlarının "bölüşüm ilişkilerinin" değiştirilmesi ile düzeleceğini varsayanlar için sömürünün artmasının dikkate alınmaması veya sorunu emek süreci düzeyi çerçevesinde izah etmemek, kabul etmeli ki tutarlılık arzeder. Böylece katma değer artması temel sorun olarak, konulmuş olur; eğer katma değer artarsa işçilere ücret artışı yoluyla ve tabii ki sosyal bütçe yolu ile diğer ezilenlere ek bir kaynak aktarmak pekala mümkün olabilir. Devlet veya hükümet üzerinde etkili olduğunda bunu sağlamak hiç de zor olmayacaktır!

Görüldüğü gibi, programa yansıyan bu tür "kalkınmacı-teknisyen" yaklaşımı, sorunun özüne, yani değerler düzeyine değil, sonuçlar düzeyine ilişkin, bir analiz çerçevesi içinde kalmaktadır. Böylece, "kalkınma kavramının" sermaye birikim süreci ile ilişkisini kuramayarak, "gelişmeyi" teknik bir sürece indirgemiş olmakta, onun arkasındaki toplumsal ilişkileri, en başta "emek-sermaye" çelişkisinin -bir anlamda- gizlenmesine katkı yapmış olmaktadır.

"Kalkınmanın" ekonomik büyüme, yani bir anlamda milli gelirin artışı ile ilişkilendirilerek bazı önerilere temel oluşturması, gerçekliğin (kuşkusuz kalkınmayı hareket noktası yapanların bu niyetlerle yola çıktığını söylemek her halde büyük bir haksızlık olacaktır) gizlenmesinin bir başka ifade edilme biçimi anlamına gelmektedir. Bu anlayış, sömürünün varlığını, sermaye birikiminin sömürüye (artı-değer elde edilmesi süreci) bağlı olduğu gerçekliğini, yerinden bir milim bile kıpırdatmaz. Olsa olsa bu gerçekliğin gizlenmesine, kalkınmanın teknik bir süreç gibi algılanmasına yardımcı olmak anlamına gelir.

"Kalkınma politikaları" bölümününün 20.maddesinde "*ihracatın bileşimi, yüksek katma değerli ürünler lehine değiştirilmeli, bu yönde sanayi, finansman ve teknoloji planlaması yapılmalıdır*" önerisi ile aslında yapılması önerilen şeyler emek sürecinde sömürü oranı artırılmadan gerçekleştirilemez.

Sabit sermayenin (değişir sermaye) emek-gücüne olan oranının artırılması suretiyle, işçilerin kendilerini yeniden üretmeleri için gereken emek süresi değiştirilmeden veya çalışma saatleri artırılmadan yani ücretler aynı düzeyde kalırken dahi sermaye birikiminin kaynağı olan artı değer artırılmış olur.¹⁴ Bu süreç sömürü oranının artması anlamına da gelir.

Yüksek katma değerli ihracat ürünleri üretmekten murat edilen nedir? Bunun cevabı basit olmalı: Uluslararası piyasalarda rekabet avantajı elde edebilmek¹⁵. Bu nasıl sağlanacaktır? Cevabı sermaye birikim sürecinin irdelenmesi ile bulabileceğimiz bir sorudur bu. Rekabet gücü esas olarak satılacak ürünlerin (mal veya hizmetin) daha ucuza üretilmesi artırılabilir. Bunun sağlanması ise dolaysız olarak, işgücünün değerinin (yani ürünler içindeki gerekli emek-miktarı) azaltılması mümkün olabilir. Değişim değeri düşerken, üretim sürecine yatırılan sermayenin de

---

¹³ Bu daralma birikimin yavaşlaması yönünde etki yaparak kapitalist bir ekonomide, "kalkınmanın" sekteye uğramasına neden olur.

¹⁴ Programda katma değer olarak ifade edilen, "değerin" ücret ve artı değer toplamından oluştuğunu varsayıyoruz.

¹⁵ Daha fazla ihracat geliri (yani kar) aynı zamanda döviz cinsinde bir para olduğu için de önerilmektedir. Türkiye'de üretim sürecinin tamamlanabilmesi için ithal girdilerin satın alınmasının en önemli koşulu, belli bir döviz rezervine sahip olabilmekten geçmektedir.

artırılması, "ortalama kar oranının" üzerinde bir katma değer elde etmek için zorunludur. Üretim için gerekli sabit sermaye düzeyini her üretim çevriminde artıran bu süreç, rekabeti şiddetlendirerek, sömürü oranının artışı yönünde baskı yapar.

Türkiye için önerilen bu sürecin, diğer ülke teknisyenleri, kalkınmacı iktisatçıları, uzmanları tarafından da önerileceğini varsaymak gerekir. Dolaşım sürecini engelleyen kısıtlamaların gevşediği "küreselleşme sürecinde" bu önerilerin kısa sürede hayat bulması mümkündür. Dolayısıyla rekabeti şiddetlendirip, işçi sınıfının sömürsünün artırılmasını artıran bu sürecin küresel düzeyde cereyan etmemesi için bir neden kalmaz.

Kendi iç pazarındaki üretim ilişkilerinin, diğer pazarlar üzerinde üstünlük kurmasını (tabi ki bu üstünlüğün yegane koşulu işçi sınıfının sömürsü ile elde edilen avantajlardır) savunan bir programın, milliyetçi eğilimlere vermiş olduğu cephanelik katkısını burada tartışmayacağız.

Ayrıca uluslararası büyük firmaların, piyasayı paylaştığı koşullarda devletin sağlayacağı ek desteklere de ihtiyaç vardır. Bilhassa dolaşım sürecini kısaltmak için gerekli ek destek yani teşvik, bütçeden sermayedarlara aktarılacak kaynak anlamına gelmektedir. Bu durum, programda belirtilen "*ulusal stratejik kalkınma programları*", gibi önerilerle tutarlılık içindedir. Ama "sosyal devletin güçlendirilmesi"¹⁶ gibi önerilerle çelişmiş olmaktadır. Yine eklektik bir programın çelişik yüzü!

Kalkınma önerileri maddelerinin birçoğu içinde "ulusal politikaların belirlenmesinden" "ulusal strateji saptanmasından" ulusal planlardan" bahsedilmektedir. Devletin kalkınma bağlamındaki rolü de "yönlendirici, dengeleyici vb" olarak tarif edilince aslında zımnen, ülkede (iktisadi kategori olarak iç pazar) var olan sermaye içi güç ilişkileri de temel alınmış olmaktadır. Çünkü kalkınma reçeteleri yahut önerileri, sermaye birikim sürecini dert edinmediği, sorgulamadığı sürece, "kalkınmadaki her adım" egemen sermayenin güçlenmesi anlamına gelmekte, ulusalcılık bağlamında bu güç ilişkisi yeniden-meşrulaşmış olmaktadır.

Kalkınma önerileri içinde yer alan çok sınırlı sayıda madde ile,¹⁷ maddelerin genel vurgusunu pek değiştirmeyen ama adeta araya sıkıştırılan bir çok "cümlecik"¹⁸ programdan çekip çıkarıldığında, sınıfın ihtiyaçlarına uygun kavramlara gönderme yapılıyor olabilir. Ama bu maddeler, mevcut programın eklektik özelliğini güçlendirmiş, işçi sınıfının ihtiyaçları temelinde programa katkı koyanların etkilerinin sınırlı olduğunun göstergelerinden birini oluşturmuştur.

.

---

¹⁶ Biz bu öneriyi devletin sosyal işlevinin artışı biçiminde yorumluyoruz.

¹⁷ Örneğin yerel yönetimler yasa tasarısını reddeden, "*demokratik katılım ve kamusal denetim*" gereğinin önemine vurgu yapan madde ile serbest bölgelerin kaldırılmasını öneren madde bunlardan ikisidir.

¹⁸ Bu cümleciklerin çoğu, muğlak bir ifade olsa da "kamu denetimine" vurgu yapmaktadır.